

**ДО 85-РІЧЧЯ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАН УКРАЇНИ
FOR THE 85th ANNIVERSARY OF THE INSTITUTE
OF HISTORY OF UKRAINE OF THE NAS OF UKRAINE**

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2021.30.451>

УДК 94(100+327):930.1

Степан Віднянський

д-р. іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України
зав. від. історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України

Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: stepanvid@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

**ДОСЛІДЖЕННЯ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ, МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В ІНСТИТУТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ:
ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК**

У статті узагальнюються результати майже 75-річної діяльності одного з провідних відділів Інституту історії України НАН України з дослідження питань всесвітньої історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Розглядаються історія структурних реорганізацій інституту та відділу, формування й характеристика його кадрового складу, проблематика та інноваційний характер багатьох праць наукових співробітників відділу радянського періоду з проблем історії зарубіжних країн та міжнародних зв'язків України, незважаючи на політичну й ідеологічну заангажованість історичної науки в СРСР, а також зміна методологічної та історіографічної парадигм і проблематики досліджень відділу після повалення комуністичних режимів у Європі, розпаду Радянського Союзу й соціалістичного блоку та закінчення «холодної війни» і проголошення незалежності України. Зокрема наголошується, що за 30 років української незалежності науковими співробітниками відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України підготовлено й опубліковано понад 100 оригінальних наукових видань (індивідуальних і колективних монографій, тематичних збірників

наукових праць, історичних хронік, збірників документів і матеріалів тощо), що є значним творчим здобутком відділу загалом і суттєвим внеском у розвиток вітчизняної історичної науки на сучасному етапі. Вагомим є також внесок відділу в підготовку висококваліфікованих наукових кадрів зі всесвітньої історії, підтвердженням чого є підготовка в ньому й успішний захист близько 50 докторських і кандидатських дисертацій, у розвиток міжнародних наукових зв'язків істориків та координацію наукових досліджень зі всесвітньої історії і міжнародних відносин в Україні.

Ключові слова: *Інститут історії АН УРСР (Інститут історії України НАН України), відділ історії країн народної демократії (відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України), наукові кадри, всесвітня історія, проблематика та результати досліджень, координація наукової діяльності, міжнародні наукові зв'язки.*

Stepan Vidnyanskyj

Doctor of History, Professor, Corresponding Member
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Head of the Department of the History of International
Relations and Foreign Policy of Ukraine
Institute of History of Ukraine
the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskyyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: stepanvid@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

STUDIES ON WORLD HISTORY, INTERNATIONAL RELATIONS AND FOREIGN POLICY OF UKRAINE AT THE INSTITUTE OF HISTORY OF UKRAINE OF THE NAS OF UKRAINE: TRADITIONS AND CONTEMPORARY DEVELOPMENT

The article summarises the results of almost 75-year old research activities on world history, international relations and foreign policy of Ukraine by one of the leading departments of the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. The history of structural reorganizations of the institute and department, its staff composition, research problems and innovative manner of many scholarly works of the department in the Soviet period on the history of foreign countries and international relations of Ukraine, despite the political and ideological engagement of historical science in the USSR, are investigated. The author focuses on changes in methodological and historiographical paradigm, in the department's research issues following the crash of Communist regimes in Europe, the collapse of the Soviet Union and the break-up of

the socialist camp, the end of the Cold War, Ukraine's declaration of independence. The paper emphasises that for thirty years of Ukrainian independence the researchers of the Department of the History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine have prepared over 100 original scholarly publications (individual and collective monographs, thematic collections of scientific papers, historical chronicles, collections of documents and materials, etc.). These scholarly works are a significant achievement of the department and a substantial contribution to the development of national historiography at the present time. The department's participation is also crucial in training of highly qualified professionals in world history, as evidenced by the preparation and successful defence of about 50 pre-doctoral dissertations and doctoral theses, as well as in developing international scholarly relations among historians and coordination of scientific activities in Ukraine focusing on world history and international relations.

Keywords: *Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Department of the History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine, world history, coordination of scientific activities, international relations.*

Одним із важливих напрямів наукових досліджень в Інституті історії України Національної академії наук України, який цього року відзначає 85-річчя з дня заснування, є висвітлення питань всесвітньої історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Відділ, в якому розробляється ця проблематика, має довгу, майже 75-річну історію та незаперечні наукові здобутки.

Академічний Інститут історії України був створений відповідно до постанови ЦК КП(б)У «Про організацію в Академії наук УСРР Відділу суспільних наук» 23 липня 1936 р. і почав функціонувати у складі трьох секторів: історії України доби феодалізму, історії України доби капіталізму та історії України радянського періоду. Вже самий факт створення Інституту як спеціалізованої академічної установи саме з історії України, незважаючи на його повну підпорядкованість компартійній владі, давав, як справедливо наголошують дослідники історії Інституту історії України НАН України, «якісь шанси на збереження, хоч і в деформованому вигляді, хоч і під оболонкою сталінських догматів, але все ж історичної пам'яті українського народу»¹. Однак після закінчення Другої світової війни, виходу Радянського Союзу на міжнародну арену як країни-переможниці й однієї із двох наддержав та формування нового геополітичного устрою повоєнного світу постало питання про розширення проблематики наукових досліджень в Інституті. Зокрема, з приводу цього 10 березня 1945 р. на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У вчений секретар Інституту історії України АН УРСР Ф.Є. Лось у своєму виступі зазначав: «До цього часу інститут називається Інститутом історії України, й в ньому вивчають лише історію України. З цією обмеженістю треба покінчити. У всіх союзних республіках є

інститути історії, де вивчається всесвітня історія, історія СРСР. У нас тільки вивчають історію України. Коли й залишити цю назву – Інститут історії України, то обов'язково треба утворити два нових відділи – відділ всесвітньої історії, де вивчали б історію суміжних країн, і відділ історії СРСР»².

І вже 1947 року в складі інституту почали працювати відділ загальної історії та історії слов'ян і відділ історії міжнародних відносин. 1949 року перший із цих структурних підрозділів розділено на два відділи – загальної історії та історії слов'ян, який того ж року перейменовано на відділ історії країн народної демократії. 1952 року відділ загальної історії та відділ історії міжнародних відносин об'єднано в один – відділ загальної історії і міжнародних відносин. Це дозволило Президії АН УРСР 6 вересня 1952 р. ухвалити постанову про перейменування Інституту історії України на Інститут історії, що було схвалено Радою Міністрів УРСР 2 березня 1953 р.

1963 року під час чергової структурної реорганізації інституту відділ історії країн народної демократії та відділ загальної історії і міжнародних відносин об'єднано у відділ нової і новітньої історії зарубіжних країн. З підготовкою наукових кадрів 1965 року створено відділ історії зарубіжних соціалістичних країн. На базі відділу 1968 року було утворено Ужгородський та Чернівецький відділи Інституту історії АН України (1978 року вони разом із відділом нової і новітньої історії зарубіжних країн відійшли до новоутвореного Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР). 1985 року в Інституті історії АН УРСР відбулася нова структурна реорганізація. Відділ історії зарубіжних соціалістичних країн було перейменовано на відділ історії і міжнародних відносин соціалістичних країн, а при ньому створено сектор історії міжнародних зв'язків України. На початку 1991 р. сектор було ліквідовано, а відділ став називатися відділом історії міжнародних зв'язків України. У 1996 р. відділ дістав нову назву – відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин, а в 2012 р. у зв'язку зі створенням Інституту всесвітньої історії НАН України він отримав нинішню назву – відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України.

Ці структурні одиниці Інституту очолювали відомі українські вчені. Так, у 1949–1960 рр. відділом історії країн народної демократії керував тоді ще кандидат історичних наук Ф.П. Шевченко – згодом відомий український учений широкого профілю, фахівець з історії України з найдавніших часів до сьогодення, історії зарубіжних соціалістичних країн, історіографії та джерелознавства, д.і.н., проф., чл.-кор. АН УРСР. 1963 року на посаду завідувача відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн було обрано Героя Радянського Союзу В.І. Клокова – дослідника історії Другої світової війни, д.і.н., проф., чл.-кор. АН УРСР. У 1969–1978 рр. цим відділом завідував А.М. Шлепаков – дослідник всесвітньої історії, д.і.н., проф., чл.-кор. АН УРСР, а згодом – акад. АН УРСР. У 1965–1988 рр. відділом історії і міжнародних

відносин соціалістичних країн завідувала І.М. Мельникова – дослідниця загальної історії ХХ ст., зовнішньої політики, міжнародних відносин і зв'язків України, д.і.н., проф., чл.-кор. АН УРСР. Ужгородський відділ історії європейських соціалістичних країн очолювали д.і.н., проф. І.М. Гранчак (1969–1970), к.і.н. О.В. Хланта (1970–1975), д.і.н. Г.І. Шманько (1975–1978). Чернівецьким відділом опікувався к.і.н. П.В. Михайлина.

1985 року новостворений сектор історії міжнародних зв'язків України очолив заступник директора інституту П.С. Сохань – фахівець з історії Болгарії, міжслов'янських зв'язків, археографії і джерелознавства, д.і.н., проф., чл.-кор. АН УРСР. 1988 року він став завідувачем відділу. Після створення 1991 року Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України та призначення його директором П.С. Соханя на посаду завідувача відділу за конкурсом обрано С.В. Віднянського – дослідника новітньої історії та міжнародних відносин країн Центральної і Східної Європи, зовнішньої політики України, тоді ще кандидата історичних наук, згодом д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України³.

З кінця 1940-х років дослідницька робота в галузі новітньої історії країн Центральної і Південно-Східної Європи, що були визволені Червоною армією від нацизму й розпочали за радянською «допомогою» і зразком «будівництво основ соціалізму», стала важливим напрямом розвитку історичної науки в СРСР. В Україні актуальність цієї проблематики зумовлювалася також прикордонним положенням республіки, її безпосереднім сусідством із більшістю європейських країн т. зв. «соціалістичного табору», історичними традиціями взаємин сусідніх народів та встановленням і розвитком широких міжнародних зв'язків і співпраці в післявоєнний період.

Отже, серед визначених перед співробітниками відділу історії країн народної демократії завдань пріоритетне місце посідали питання «глибокого вивчення закономірностей становлення і розвитку світової системи соціалізму, історії зарубіжних соціалістичних країн та їх спільного досвіду в будівництві нового життя, формування і удосконалення нових, соціалістичних міжнародних відносин». Саме цим керувалися науковці при визначенні планів науково-дослідницьких робіт і конкретних тем досліджень. Методологічна основа праць співробітників відділу того періоду, як радянської історичної науки загалом, базувалася на канонах марксистської історіографії, у них були присутні стандартні пропагандистські конструкції у руслі тогочасних ідеологічних завдань, наприклад, обов'язкова аргументація авторських положень і висновків цитатами з праць «класиків марксизму-ленінізму» та матеріалів з'їздів комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн тощо. І це зрозуміло, адже наукові державні установи СРСР, як і інших соціалістичних країн, були передусім виразниками та інструментами пануючої комуністичної ідеології тоталітарних режимів.

Утім, незважаючи на політичну та ідеологічну заангажованість історичної науки в СРСР, що базувалась у ті часи на принципах марксистсько-ленінської методології і класовому підході до вивчення та оцінки історичних явищ і подій, дослідницька робота вчених давала певні наукові результати. Якщо перші дослідження співробітників відділу історії країн народної демократії Інституту історії АН УРСР у співдружності з істориками вищих навчальних закладів республіки були присвячені міжнародному значенню «Великої Жовтневої соціалістичної революції», її впливу на розвиток революційного руху в зарубіжних країнах, втіленню ідей «пролетарського інтернаціоналізму» у процесі утворення світової соціалістичної системи та іншим подібним пріоритетним темам марксистської історіографії, то з часом їхня увага зосередилася на більш конкретних наукових проблемах всесвітньої історії, зокрема історичного розвитку та відносин держав Центрально-Східної Європи.

І в цьому особлива заслуга належить першому завідувачеві відділу історії країн народної демократії, одному з найвідоміших у повоєнний період українському вченому широкого профілю, к.і.н. Ф.П. Шевченку (з 1969 р. – член-кореспондент АН УРСР), навколо якого незабаром згуртувався колектив фахових істориків, які розпочали розробляти всесвітньо-історичну тематику. Саме перший завідувач цього відділу неодноразово наголошував на тому, що інститут має перетворитися на потужний науково-дослідницький і координаційний центр широкого профілю, де б розроблялися проблеми теорії і всесвітньої історії. «Вивчення історії України без вивчення історії Польщі неможливо, і так само ряд проблем, які стосуються України, повинні розроблятися в координації з роботами в Польщі, – стверджував, наприклад, Федір Павлович на засіданні Вченої ради Інституту 24 лютого 1958 р. – Ми... не можемо вивчати далі історію України без історії Молдавії, Чехословаччини, Угорщини тощо»⁴. Однак для цього потрібні були відповідні наукові кадри й наукові відрядження українських істориків у ці країни для вивчення зарубіжних джерел.

І вже у червні 1958 р. у складі радянської делегації завідувач відділу історії країн народної демократії, к.і.н. Ф.П. Шевченко вилітає на спільну наукову сесію румунських і радянських істориків до Бухареста, де виступає з доповіддю «Участь румунів у партизанському русі на Україні в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу», бере участь у різних наукових заходах і у звіті про це наукове відрядження зазначає, «що настав час створення спеціального центру, який би займався широкою інформацією про досягнення науковців республіки в різних галузях знань. Необхідно видавати спеціальний бюлетень і російською мовою, з якою більш ознайомлені в країнах народної демократії та в інших країнах»⁵. А на початку 1961 р. Шевченко виїжджає в Болгарську Народну Республіку для роботи в архівах із метою вивчення матеріалів по темі «Зв'язки України з південнослов'янськими країнами у XVII-XIX ст.». У особовому фонді Ф.П. Шевченка в Інституті

рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського зберігається документ – т. зв. Директивні вказівки щодо цього відрядження, затверджені віце-президентом АН УРСР, в якому, зокрема, зазначається:

1. Шевченко Ф.П. ознайомиться з матеріалами, що зберігаються в держархівах і бібліотеках Софії та інших містах Болгарії.

2. Отримує консультації з важливих питань від болгарських вчених, які працюють над проблемою болгарсько-російських і болгарсько-українських зв'язків: акад. І. Снегаров, проф. М. Дилевський, В. Хаджиниколов, П. Атанасов та ін.

3. Апробує окремі розділи своєї монографії або зробить доповіді з її основних положень та висновків⁶.

Відрядження науковців відділу історії країн народної демократії до соціалістичних країн для вивчення історичних джерел, участі в міжнародних конференціях і конгресах і встановлення контактів із зарубіжними істориками стали в ті часи досить регулярними. Влітку 1957 р., наприклад, к.і.н. В.І. Клоков перебував протягом місяця у ЧССР, де ознайомлювався з архівними матеріалами, що містять інформацію про збройну боротьбу чехів і словаків проти німецько-фашистських загарбників у роки Другої світової війни. А к.і.н. П.М. Калениченко і к.юр.н. І.Ф. Євсєєв у листопаді-грудні цього ж року перебували в науковому відрядженні в ПНР. Упродовж місяця вони працювали в польських архівах над матеріалами для своїх планових тем: «Участь трудячого польського населення в боротьбі за перемогу Радянської влади на території України (1917-1920 рр.)» (Калениченко), «Розвиток і зміцнення дружби між польським і українським народами в післявоєнний період (1945-1955 рр.)» (Євсєєв)⁷. У жовтні 1958 р. к.і.н. В.І. Клоков перебував у Болгарії, де працював в архівах над матеріалами з теми майбутньої монографії «Спільна боротьба слов'янських народів проти німецько-фашистських загарбників в роки Другої світової війни», а також консультувався з безпосередніми учасниками антифашистської боротьби та з болгарськими науковцями, що займалися вивченням історії війни⁸. У травні 1959 р. у Братиславі в конференції істориків Чехословаччини, присвяченої 15-річчю Словацького національного повстання, брали участь к.і.н. В.І. Клоков і к.і.н. І.А. Петерс. Зокрема, В.І. Клоков виступив із доповіддю «Армія і партизани в Словацькому національному повстанні». У вересні цього ж року в роботі III з'їзду чехословацьких істориків у Празі брала участь к.і.н. І.М. Мельникова⁹, а П.М. Калениченко був учасником наукової конференції, присвяченої історичним зв'язкам українського й польського народів у ХІХ–ХХ ст., яка відбулася у Кракові в червні 1963 р.¹⁰ У жовтні 1963 р. на V Міжнародному конгресі славистів у Софії серед понад 1500 учасників майже з 30 держав світу були П.С. Сохань і Ф.П. Шевченко, який виступив із доповіддю «Роль Києва в міжслов'янських зв'язках у ХVІІ–ХVІІІ ст.»¹¹.

У квітні 1965 р. к.і.н. І.М. Кулинич у складі делегації радянських учених відвідав Німецьку Демократичну Республіку, де взяв участь у роботі наукової конференції «Історія німецько-радянських культурних зв'язків (1917—1933 рр.)», присвяченої 20-річчю визволення НДР, і виступив із доповіддю «Українсько-німецькі культурні зв'язки (1922-1932 рр.)»¹². У Болгарській Народній Республіці з 1 серпня по 26 вересня 1966 р. перебував у науковому відрядженні к.і.н. П.С. Сохань, який на 1-му Міжнародному конгресі з балканістики виступив із доповіддю «Участь представників балканських країн в боротьбі за владу Рад на Україні», зустрівся і мав бесіди з провідними болгарськими істориками – академіком Жаком Натаном, професорами Христо Христовим, Веселином Хаджиниколовим, Ніколаєм Тодоровим, а також із делегатами конгресу – істориками Польщі, Югославії, ЧССР. Болгарські колеги створили українському історичному співробітнику сприятливі умови для роботи в архівах республіки над різноманітними матеріалами про історичні зв'язки двох братніх народів. З 16 вересня по 13 жовтня цього ж року в архівах ЧССР працював к.і.н. І.А. Петерс по темі чехословацько-радянських відносин у міжвоєнний період. На запрошення Президії Словацької академії наук у жовтні-листопаді 1966 р. Чехословаччину відвідала також д.і.н. І.М. Мельникова. Вона ознайомилась із роботою низки наукових установ ЧССР і Словацької АН, взяла участь у обговоренні пропозицій про спільну роботу інститутів історії європейських соціалістичних країн ЧСАН і САН з Інститутом історії АН УРСР у галузі дослідження чехословацько-українських історичних зв'язків, а також працювала в архівах і бібліотеках над матеріалами про Національний фронт у Чехословаччині і його роль у будівництві соціалізму¹³. У травні-липні 1969 р. І.М. Мельникова знову відвідала ЧССР із метою збирання матеріалів з теми «Будівництво соціалізму в європейських країнах народної демократії»¹⁴.

Позитивним явищем у міжнародних зв'язках Інституту історії АН УРСР із науковими установами зарубіжних соціалістичних країн у 1960-80-х рр. стали, окрім взаємних відвідувань із метою вивчення історичних джерел та консультацій і обміну досвідом дослідницької роботи провідних істориків цих країн, також вихід наукових праць українських істориків у зарубіжних соціалістичних державах, а польських, болгарських, німецьких, угорських, чехословацьких науковців – в Україні, зокрема на сторінках «Українського історичного журналу». У Чехословаччині, наприклад, у 1962 р. перевидано доповнену монографію В.І. Клокова про боротьбу слов'янських народів проти нацизму в роки Другої світової війни. П.М. Калениченко у своїй статті, що була опублікована в болгарському журналі «Исторически преглед» (1962, № 3), ознайомив громадськість із роботою українських істориків над вивченням історії Болгарії, а І.М. Кулинич у цьому ж номері журналу опублікував статтю про розвиток російсько-болгарських відносин під час першої Балканської війни

(1912-1913 рр.). До 80-річчя з дня народження Г. Димитрова в Україні у 1962 р. вийшла з друку книга П.С. Соханя «Палкий революціонер. Життя і революційна діяльність Г. Димитрова», що здобула високу оцінку на сторінках болгарської преси. П.С. Соханю належить також і публікація в болгарському журналі «Исторически преглед» (1962, № 3) нових документів Г. Димитрова, що були виявлені в архівах України. З приводу публікацій цих документів болгарська газета «Труд», відзначаючи цінність нових архівних матеріалів про діяльність революціонера, писала про бажання видати книгу П.С. Соханя про Г. Димитрова «у перекладі на болгарську мову, щоб праця стала доступною для тисяч співвітчизників Димитрова»¹⁵.

У 1969 р. у Варшаві польською мовою видано книгу П.М. Калениченка «Поляки в Жовтневій революції і громадянській війні на Україні 1917-1920 рр.», у Софії у збірнику «Літопис дружби» – статтю П.С. Соханя «З історії українсько-болгарських культурних зв'язків (1945-1968)», у науковому збірнику Ієнського університету ім. Фрідріха Шиллера – статтю І.М. Кулиничка «Загарбницька політика німецького імперіалізму щодо України», у польській газеті «Наше слово» – статтю І.Ф. Євсєєва «Участь України в економічному співробітництві СРСР та ПНР»¹⁶. У 1970 р. в Софії були видані підготовлені П.С. Соханем у співавторстві з Г. Чернявським історичні бібліографії «Радянська і міжнародна періодика про Болгарію. 1917-1944 рр.» та «Радянська преса про Болгарію. 1917-1944 рр.», а у 1979 р. – перевидана ґрунтовна монографія П.С. Соханя «Нариси історії українсько-болгарських зв'язків», що побачила світ в Україні у 1976 р.

На сторінках «Українського історичного журналу», своєю чергою, лише в 1965 році були опубліковані статті: секретаря ЦК УСРП, академіка Деже Немеша «Двадцять років Народної Угорщини» і чехословацького історика А.В. Флоровського «Російсько-австрійські відносини на початку XVIII ст.» (№3), головного вченого секретаря Президії Польської академії наук, академіка Г.В. Яблонського «Стан і перспективи розвитку історичної науки в Польщі» (№ 4), члена Політбюро ЦК СЄПН Пауля Фрейліха «Підсумки двадцятирічного розвитку Німеччини (до 20-річчя визволення Німеччини від фашизму)» та члена ЦК КПЧ, заступника головного редактора журналу «Проблеми мира и социализма» Вацлава Славіка «Двадцять років з дня визволення Радянською Армією Чехословаччини (роздуми з приводу 20-х років)» (№ 5). А в третьому, сьомому та дев'ятому номерах «Українського історичного журналу» опубліковано статтю Петко Атанасова (Болгарія) «Роль М.П Драгоманова у зміцненні українсько-болгарських зв'язків», повідомлення польських істориків Степана Козака, Анджея Брожека та Анджея Поппе, в яких досліджуються питання польсько-українських революційних зв'язків 1830 – 1863 рр., участі українських робітників у промисловості Верхньої Сілезії наприкінці XIX – початку XX ст., заснування

Софії Київської, а також замітку М. Черидарика (Румунія) – «Лук'ян Кобилиця в румунській мемуаристиці»¹⁷.

Велика увага українськими істориками та їхніми колегами із країн соціалізму приділялася взаєморецензуванню наукових праць. Зокрема, на сторінках провідних наукових періодичних видань СРСР П.С. Соханем публікувалися рецензії на новітні праці болгарських учених Ангела Векова, Міто Ісусова, Драгоя Коджейкова, Добріна Мічева, Неді Недева, Панайота Панайотова, Веселина Хаджиниколова та ін. У польському журналі «Квартальник історични» (1962, № 1 і 2) була надрукована рецензія польського історика Збігнева Вуйцика на монографію Ф.П. Шевченка «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.», а в болгарському журналі «Слов'яни» цього ж року опубліковано рецензію І.М. Кулинича на книгу С.О. Нікітіна «Славянские комитеты в России в 1858-1876 гг.». У 1965 р. в «Українському історичному журналі» були вміщені рецензія к.і.н. Ю.О. Боева на книгу французького історика Анні Крігель (№ 7) та огляд матеріалів першого тому періодичного видання Інституту балканістики БАН – журналу «Етюд балканік», підготовлений Ю.О. Боевим і П.С. Соханем (№10)¹⁸.

Наслідком цих та інших зарубіжних відряджень і міжнародних наукових зв'язків, які розвивалися і в 70-80-ті роки минулого століття, стало те, що вже в 1950-1960-х роках з'явилися перші в українській історіографії монографічні праці наукових співробітників відділу, нехай і з пропагандистським характером їхніх заголовків та інколи й змісту, з новітньої історії окремих країн Центрально-Східної Європи та їхніх взаємин: П.С. Соханя з історії Болгарії, І.Ф. Євсєєва і П.М. Калениченка з історії Польщі, І.М. Мельникової, І.А. Петерса та В.У. Павелко з історії Чехословаччини, І.М. Кулинича з історії Німеччини, С.М. Пархомчука з історії Румунії та інш. А в 1964 р. побачив світ збірник статей «Українсько-угорські історичні зв'язки» за редакцією Ф.П. Шевченка, яким фактично було закладено ідейно-методологічні підвалини й алгоритм подальших наукових досліджень з історії зарубіжних країн та їхніх взаємовідносин із давніх часів до сьогодення¹⁹.

Із підготовкою наукових кадрів істориків-всесвітників у 1965 р., як уже зазначалося, в Інституті історії АН УРСР створено відділ історії зарубіжних соціалістичних країн на чолі з І.М. Мельниковою (з 1973 р. – член-кореспондент АН УРСР), в якому ця проблематика набула подальшого розвитку й поглиблення. Із створенням цього відділу та спеціалізованих Ужгородського (історія Угорщини й Чехословаччини) та Чернівецького (історія Румунії) відділів Інституту історії АН УРСР (1968) було започатковано вивчення в монографічному плані складних, неоднозначних питань внутрішньої історії зарубіжних країн, а також історичних зв'язків і співпраці України з країнами Центральної і Південно-Східної Європи, характерною особливістю якого стало широке залученням оригінальних першоджерел,

зокрема значної кількості нових документальних зарубіжних матеріалів. Комплексному дослідженню останньої проблеми поклало початок видання 1965 року узагальнюючої, присвяченої всебічним зв'язкам УРСР із зарубіжними країнами соціалізму у два перші повоєнні десятиліття (1945–1965) колективної монографії «Украинская ССР и зарубежные социалистические страны»²⁰. Оригінальність цієї праці полягала насамперед у тому, що на прикладі України вперше в історіографії широко показано участь союзних республік у багатоплановій співпраці Радянського Союзу з країнами соціалізму.

1974 року вийшла у світ ще одна колективна праця вчених відділу з цієї проблеми, яка висвітлювала співробітництво Української РСР з європейськими соціалістичними країнами у 1966-1970 рр.²¹. У книзі на широкому фактичному матеріалі показано активну участь Української РСР у політичній, економічній, науково-технічній і культурній співпраці СРСР із країнами соціалізму, діяльність масових громадських організацій України у справі розвитку інтернаціональних зв'язків, дружби і співпраці з народами соціалістичних країн у другій половині 60-х років. До написання книги автори залучили широке коло різноманітних джерел – матеріали архівних фондів, зокрема й дані поточних архівів відомств, державних установ і громадських організацій, періодичну пресу тощо. Це дало можливість глибоко дослідити нові явища й форми співпраці соціалістичних країн, координацію їхньої зовнішньополітичної діяльності на міжнародній арені в роки «холодної війни» тощо. Авторів цієї праці – І.М. Мельникову, І.М. Кулиничу та П.С. Соханя – удостоєно премії Академії наук УРСР ім. Д.З. Мануїльського.

До ювілеїв «Жовтневої революції» у Росії у 1977 і 1987 рр. науковцями відділу підготовлені ще дві колективні праці про участь громадськості країн соціалізму в розвитку дружніх відносин із Радянським Союзом²². Предметом дослідження в них стала діяльність масових громадських організацій – спілок і товариств дружби й культурної співпраці з СРСР у Болгарії, Угорщині, НДР, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Югославії, їхні соціальні функції і місце в суспільно-політичному житті європейських соціалістичних країн, роль цих організацій в інтернаціональному вихованні трудящих, розвитку дружби з «радянським народом», що отримало висвітлення переважно на базі зарубіжних джерел.

Вивченню та узагальненню майже двадцятип'ятилітнього досвіду розвитку руху поріднених міст і областей соціалістичних країн та участі в ньому громадськості України, а також спіробітництва масових громадських організацій країн соціалізму присвячено дві інші колективні монографії, підготовлені у відділі – «Породненные социалистическим интернационализмом» та «Сотрудничество общественных организаций стран социализма»²³. У першій із них на конкретному історичному матеріалі висвітлюються дружні зв'язки понад 30 поріднених областей і міст УРСР і братніх країн соціалізму

в їх зародженні, становленні й розвитку, розкриваються основні напрями, методи, масштаби й розмах участі широкої громадськості республіки в міжнародній співпраці, у розвитку т. зв. народної або публічної дипломатії. В окремих розділах монографії у комплексі розглянуто суть і значення взаємозв'язків і співпраці трудящих прикордонних областей УРСР і воєводств, областей і повітів Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії. У другій монографії на багатій джерельній базі розглянуті основні напрями й форми співпраці профспілкових, молодіжних, жіночих та інших організацій, творчих спілок і товариств дружби соціалістичних країн у 1970-ті – на початку 1980-х років. Обидві праці містили низку конкретних рекомендацій щодо удосконалення співпраці між громадськими організаціями країн соціалізму, що надавало їм разом із науковою й певну практичну цінність. Також слід зазначити, що ці та інші подібні публікації відділу заклали основи для вивчення такого важливого, особливо актуального сьогодні інструменту реалізації зовнішньої політики як використання т. зв. «м'якої сили» або т. зв. народної, публічної і культурної дипломатії.

Нарівні з колективними створювалися й нові індивідуальні праці, зокрема й молодих учених відділу. Наприклад, монографічні дослідження П.М. Калениченка, І.М. Кулинича, І.М. Мельникової, І.А. Петерса, П.С. Соханя, М.М. Варварцева, В.У. Павелко, М. В. Знаменської, І.Т. Лісевича, Б.І. Лукача, В.В. Павленко, Вас.М. Даниленка, С.В. Віднянського, М.С. Держалюка, О.В. Павлюченка, Т.В. Клиненка та інших науковців збагатили історіографію всесвітньої історії предметним висвітленням загальних і конкретних проблем історичного розвитку Болгарії, Італії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Югославії та деяких інших зарубіжних країн²⁴.

Серед підготовлених у відділі монографічних праць із питань двосторонніх зв'язків Української РСР з окремими соціалістичними країнами слід виділити ґрунтовні дослідження І. Ф. Євсєєва і І. Т. Лісевича з історії радянсько-польських відносин, П. С. Соханя і В. В. Павленко – радянсько-болгарських, І. А. Петерса і В. У. Павелко – радянсько-чехословацьких відносин, І. М. Кулинича – про зв'язки УРСР із НДР, а також колективну монографію, присвячену участі Української РСР у радянсько-угорській співпраці¹⁸. Результатом співпраці вчених відділу з Чехословацько-радянським інститутом ЧСАН (м. Прага) та Інститутом історії Словацької академії наук (м. Братислава) стало видання 1989 року спільного наукового збірника про розвиток українсько-чехословацьких зв'язків у новітній час²⁵.

Значний фактичний матеріал з історії т. зв. соціалістичних міжнародних відносин містять і підготовлені співробітниками відділу історичні хроніки найважливіших подій розвитку дружби та співпраці СРСР і низки країн соціалізму, зокрема літописи радянсько-польських, радянсько-угорських, радянсько-болгарських, радянсько-чехословацьких і радянсько-кубинських

відносин²⁶. Доброю традицією відділу, що збереглася й нині, є підготовка до чергових міжнародних з'їздів славістів спеціальних збірників праць із питань національно-визвольного руху й розвитку історичних зв'язків та культурного співробітництва слов'янських народів, публікація доповідей українських істориків-славістів, підготовлених до цих наукових форумів. Наприклад, до VIII Міжнародного з'їзду славістів, що відбувся 1978 р. в Югославії, окремою книжкою було видано доповідь І.М. Мельникової, І.М. Кулинича і П.М. Калениченка «Культурне співробітництво слов'янських країн на сучасному етапі», до IX з'їзду у 1983 р. в Києві науковими співробітниками відділу підготовлено й видано збірник наукових праць «Україна во взаємозв'язках славянських народів». Наукові доповіді українських істориків-славістів були видані окремими виданнями до X (Софія, 1988)²⁷ і наступних міжнародних з'їздів славістів.

Загалом, опубліковані у 50-80-ті роки минулого століття співробітниками відділу праці, незважаючи на їх надмірну заідеологізованість і прокомуністичну спрямованість, стали основою певних наукових концепцій і узагальнень, а головне – підготували ґрунт для подальшого поглибленого вивчення питань загальної історії і міжнародних відносин в Україні. Зокрема, результати здійснюваної відділом дослідницької роботи з питань розвитку міжнародних зв'язків і співпраці України із зарубіжними країнами використано при створенні інститутом низки академічних узагальнюючих праць – 9-11 томів «Истории Украинской ССР», 2-го тому «Истории рабочих Донбасса», 3-го тому «Истории Киева», «Историографии истории Украинской ССР» тощо.

1967 року на базі відділу створено Наукову координаційну раду АН УРСР із питань історії європейських соціалістичних країн (голова – І.М. Мельникова, вчений секретар – М.В. Знаменська), яка до кінця 1980-х років тісно співпрацювала з понад 150 істориками академічних наукових установ та вишів України – фахівцями в галузі історії зарубіжних країн соціалізму і розвитку світової системи соціалізму. Окрім того, у відділі проходили наукове стажування чимало істориків із різних регіонів України, що сприяло підготовці та успішному захисту ними кандидатських і докторських дисертацій із всесвітньої історії. Серед них, наприклад, успішно захистили докторські дисертації І. М. Гранчак та Г. І. Шманько з Ужгорода, В. П. Чугайов та Л. О. Зашкільняк зі Львова, А.С. Зав'ялов з Дніпропетровська, П. П. Брицький з Чернівців, В. П. Колесник із Луцька, М. М. Алексієвцев із Тернополя та деякі інші науковці²⁸.

На світанку нового історичного етапу державності України, пов'язаного з відродженням її незалежності 24 серпня 1991 року, пріоритетного значення набув розвиток у загальноєвропейському руслі такої важливої сфери складних процесів саморефлексії суспільства, як гуманітарні науки. За умов масштабних соціально-психологічних трансформацій, демонтажу марксистсько-ленінської ідеології, переосмислення системи цінностей і культурних

координат українського суспільства, відродження національної ідентичності, демократичних перетворень перед вітчизняними гуманітаріями поставали серйозні виклики, від здатності подолання яких залежала далекоюсяжна перспектива соціокультурного розвитку України.

Із проголошенням незалежності України й реформуванням суспільно-політичних відносин у молодій державі перед істориками постало складне завдання визначення перспективної проблематики і нових методологічних підходів, зокрема в дослідницькій роботі в галузі історії міжнародних зв'язків України й українського народу, їхнього місця та ролі у всесвітньо-історичному процесі. Наприклад, важливим завданням нашого відділу стає інтеграція історії України у всесвітню історію, а також розвиток досліджень власне із всесвітньої історії і міжнародних відносин, участі в останніх України, ролі національних меншин та української діаспори в їхньому розвитку тощо. А відтак, на новому щаблі розвитку української історіографії перед колективом відділу і його новообраним керівником постав широкий спектр надскладних завдань: осмислення перспектив поєднання напрацьованих десятиліттями, у нелегких умовах радянського ідеологічного тиску, традицій і нових методологічних орієнтирів та інновацій світової науки. Розвиток історіографії того часу відбувався в новому історичному контексті: повалення комуністичних режимів у Європі, розпад СРСР і соціалістичного блоку, закінчення «холодної війни» і формування нової постмодерної системи міжнародних відносин, що відкривало можливості здійснення реформ у науковій сфері та виходу на новий рівень міжнародної співпраці істориків, повноцінної інтеграції до світового наукового співтовариства.

Отже, за умов глибоких суспільно-політичних і культурних трансформацій, на старті нового етапу розвитку вітчизняної історіографії колективу відділу належало долучитися до реалізації масштабних перетворень у науково-освітній сфері України. Йдеться насамперед про переосмислення методологічних засад, концептуальних підходів, тематичних напрямів і проблематики досліджень зі всесвітньої історії, розвиток традиційних і налагодження нових зв'язків із зарубіжними колегами, науково-освітніми центрами, поглиблення інтеграції української історичної науки до світового інтелектуального простору, реалізацію та координацію фундаментальних досліджень зі всесвітньої історії і міжнародних відносин, підготовку й рецензування підручників, енциклопедичних видань, запровадження новітніх здобутків світової історіографії до навчального процесу, створення умов для підвищення кваліфікації наукових і педагогічних кадрів, забезпечення науково-теоретичної бази діяльності української дипломатії, популяризацію наукових знань...

Виходячи з необхідності реалізації цих завдань, у 1991 р. відділ розпочав наукову розробку комплексної проблеми «Україна у всесвітньо-історичному процесі», в рамках якої упродовж наступних 30 років виконувалось

10 конкретних, багато в чому інноваційних науково-дослідницьких тем. Зокрема, враховуючи необхідність і актуальність відображення минулого й сьогодення українського народу в широкому контексті європейської і світової історії, а також євроінтеграційний курс України, у відділі здійснювалася робота над реалізацією трьох т. зв. пілотних наукових проєктів.

Насамперед, ідеться про заснований у 1991 р. і затверджений МОН України як фахове наукове видання з історичних наук міжвідомчий збірник наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», в якому висвітлюються актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України, важливі методологічні, історіографічні та джерелознавчі питання. Згаданий щорічник, як правонаступник збірника «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн», що видавався відділом у 1975–1989 рр. і був на той час чи не єдиним в Україні періодичним науковим виданням із всесвітньої історії, добре відомим і за кордоном своїми ґрунтовними публікаціями (вийшло 15 його випусків), забезпечує координацію досліджень представників сформованої у відділі школи української історичної європеїстики, фундаторами якої є члени-кореспонденти Національної академії наук України Ф.П. Шевченко (1914–1995), І.М. Мельникова (1918–2010) та П.С. Сохань (1926–2013), а з 1991 р. її очолює завідувач відділу, член-кореспондент НАН України С.В. Віднянський. На теренах Центрально-Східної Європи збірник «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» здобув авторитет наукового періодичного видання регіонального значення, що сприяє координації фундаментальних досліджень із всесвітньої, насамперед європейської, історії. Свідченням значимості збірника в сучасному науково-освітньому і громадсько-культурному житті України та системі міжнародної наукової комунікації є численні посилання на нього, позитивні відгуки й рецензії²⁹. Крім наукових співробітників відділу, авторами статей збірника виступають історики-всесвітники й міжнародники інших наукових установ та закладів вищої освіти України, а також зарубіжні науковці. З 2013 р. до складу редколегії збірника, поряд з авторитетними істориками України, входять відомі іноземні вчені, зокрема з Білорусі, Італії, Польщі, Чехії та Словаччини. На сьогодні вийшло 29 випусків цього збірника, в яких вміщено близько 400 різнопланових наукових розвідок з актуальних питань історії.

Другим таким науковим проєктом є енциклопедичний словник-довідник «Україна в міжнародних відносинах»³⁰, який має на меті сприяти поглибленню історичних знань і розвитку студій у напрямі комплексного відтворення подій і процесів участі України й українців у міжнародному житті. Форма довідкового видання енциклопедичного типу дає можливість сконцентрувати різнопланову інформацію у вигляді предметно-тематичних і біографічних статей-нарисів, допомогти в пошуку відповідних відомостей тим,

хто викладає й вивчає курси з історії міжнародних відносин, слугувати орієнтиром для подальших наукових розвідок теми. Загалом, це видання являє собою реалізацію задуму редколегії і авторського колективу представити узагальнюючу картину розвитку міжнародних зав'язків на теренах сучасної України від часів Київської Русі до початку XXI ст., насамперед українсько-європейських культурно-духовних та суспільно-політичних рецепцій. Водночас у словнику-довіднику акцентується увага на історії української еміграції, зарубіжних українознавчих центрів, періодичних видань, громадсько-політичній діяльності української діаспори, її внеску в розбудову державності України, популяризацію за кордоном історії і культурних здобутків українства тощо³¹. На сьогодні, упродовж 2009-2016 рр., вийшло шість випусків цього енциклопедичного словника-довідника, і робота з його доповнення й перевидання триватиме.

Третім т. зв. пілотним виданням відділу є анотована історична хроніка міжнародних відносин «Зовнішня політика України в умовах глобалізації», в якій на основі офіційних джерел системно представлені ключові напрями й конкретні події та факти розвитку двосторонніх відносин України з понад 120 державами світу та її участі у співпраці з провідними міжнародними організаціями. На сьогодні, з 2001 р. вийшло сім випусків цього видання, які охоплюють період зовнішньополітичної діяльності України з 1990 по 2019 рр., готуються наступні його випуски³².

Окрім цього, науковими співробітниками відділу за роки незалежності України здійснено цілу низку важливих наукових досліджень і опубліковано понад 50 індивідуальних монографій, 10 тематичних міжнародних збірників наукових праць, 4 збірника документів і матеріалів та 1 колективну монографію.

Серед індивідуальних монографій, які свідчать про різноманітність напрямів досліджень і проблематики відділу на новому етапі його розвитку, слід виділити праці М.М. Варварцева «Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна» (2006), «Лев Ілліч Мечников. Записки гарібальдійця. Експедиція Тисячі» (2008), «Життя і сцена Миколи Іванова: історія українця в італійському Рісорджименто» (2012) та «Італійці в культурному просторі України (кінець XVIII – 20-ті рр. XX ст.): Іст.-біогр. дослідження: Словник» (2000), Вас.М. Даниленка «Україна в міжнародних науково-технічних зв'язках (70-80-ті рр.)» (1993), М.С. Держалюка «Угорські демократи проти тоталітаризму (20-30-ті рр.)» (1993), О.В. Павлюченка «Україна в російсько-югославських суспільних зв'язках (друга половина XIX – початок XX ст.)» (1992), І.М. Кулиничка «Економічні та культурні зв'язки Української РСР з Німецькою Демократичною Республікою (1949-1965)» (1996), І.М. Кулиничка і Н.В. Кривець «Нариси з історії німецьких колоній в Україні» (1995), Н.В. Кривець «Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр.» (2008),

В.В. Павленко «Українсько-болгарські взаємини. 1917-1939 рр.» (1995), І.Т. Лісевича «У зацінку двоголового орла: Польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.» (1993), «Родом з України...: польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.» (1995), «Духовно спрагли: Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр.» (1997) і «У відблиску польських багнетів. Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень-червень 1920 р.)» (2002), А.Ю. Мартинова «Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини XX століття» (2003), «Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки (1990–2005 рр.)» (2006), «Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XXI ст.). Погляд з України» (2009) та «Європейський Союз після Brexit: продовження історії» (2021, у співавт. з А.В. Грубінкою), О.М. Горенка «Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна» (2002) та «Соціальні горизонти європейського єднання і Україна: концептуально-історичні підходи та політична практика» (2007), С.В. Віднянського «Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921-1945 рр.)» (1994), С.В. Віднянського і А.Ю. Мартинова «Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у вирішенні найважливіших міжнародних проблем» (2006) та «Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу» (2009, 2011), О.А. Іваненко «Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кін. XVIII – поч. XX ст.)» (2009), «Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.)» (2013) та «Культурно-освітнє життя етнічних меншин Наддніпрянської України: на прикладі Київського навчального округу (друга половина XIX – початок XX ст.)» (2021), Ю.В. Вялової «Леон Василевський (1870-1936): постать політика у контексті польсько-українського діалогу» (2019), І.Б. Матяш «Українська консульська служба 1917-1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії» (2016), «Іноземні представництва в Україні (1917-1919 рр.): державна місія та повсякденність» (2019), «Іноземні представництва в радянській Україні (1919-1991): протистояння і співпраця» (2020) та «Українсько-болгарські відносини: офіційна і культурна дипломатія (1918-1944)» (2021, у співавт. з А. Тертичною та І. Манасієвою), С.В. Віднянського у співавт. з М.М. Вегешем «Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918-1939)» (1998), «Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу» (2020) та «Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення» (2021), О.М. Антипової «Польська криза 1956 року: міжнародний і український виміри» (2021) та ін.

А серед тематичних збірників наукових праць, виданих відділом, слід назвати: «Культурные и общественные связи Украины со странами Европы» (1990) і «Україна в європейських міжнародних відносинах» (1998), «Т.Г. Масарик і нова Європа, Матеріали Першої українсько-чеської науково-теоретичної конференції «Масариківські читання» (м. Київ, 7-8 квітня 1998 р.)» (1998); «Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.)» (2006), «Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: збірник наукових праць пам'яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича» (2007), «Україна і Грузія у міжнародних відносинах: історія та спільні виклики сучасності. До століття встановлення дипломатичних відносин: збірка наукових праць» (2018), «Україна та Німеччина: міждержавні відносини. Збірник наукових праць» (2018), «Україна і Болгарія в історії Європи: збірник наукових праць» (2019), «Україна і Польща: шляхами міждержавних взаємин» (2020), «Україна – Швейцарія: маловідомі сторінки історії та сучасність. Науковий збірник» (2020).

Оригінальними і корисними для дослідників є і видані відділом збірники документів і матеріалів: «З історії міжнародних зв'язків України: Наука, освіта (XIX – 30-ті роки XX ст.)» (1999, відп. ред. М.М. Варварцев) та «Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах (друга половина XIX – початок XX ст.): Документи, епістолярій, матеріали» (2000, укладач М.М. Варварцев), «Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922)» (2012, укладачі Вас. М. Даниленко і Н.В. Кривець), «Обличчям до Європи: Наддніпрянська Україна в європейських науково-освітніх відносинах (друга половина XIX – початок XX ст.)» (2018, укладач О.А. Іваненко).

Нарешті, вагомим і певною мірою узагальнюючим результатом тривалої науково-пошукової роботи відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України з означеної проблематики став вихід у світ у 2020 р. ґрунтовної (814 с.) колективної монографії «Україна в історії Європи XIX – початку XX ст.: історичні нариси. За ред. чл.-кор НАН України С.В. Віднянського»³³, у якій на основі широкої джерельної бази, ґрунтовного конкретно-історичного матеріалу відтворено багатобарвну картину українсько-європейських культурно-цивілізаційних взаємовпливів упродовж «довгого XIX ст.», розкрито місце та роль українського питання та України в історії Європи XX ст., висвітлено основні етапи і проблеми співпраці України з Європейським Союзом та іншими регіональними міжнародними організаціями на сучасному етапі. Свідченням широкого наукового резонансу, який викликала ця фундаментальна праця, є публікація вже 7 позитивних рецензій на неї в Україні і за кордоном.

Отже, за 30 років української незалежності, науковими співробітниками відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України підготовлено й опубліковано понад 100 різних видань і це, безсумнівно, значний творчий здобуток відділу загалом і суттєвий внесок у розвиток вітчизняної історичної науки на сучасному етапі.

Відділ бере також активну участь у роботі Інституту історії України НАН України над багатотомною «Енциклопедією історії України», у підготовці інших академічних наукових видань, а також навчальних посібників і науково-популярних праць із всесвітньої історії і міжнародних відносин. Зокрема, співробітники відділу брали участь у підготовці узагальнюючих наукових видань – «Малий словник історії України» (К., 1997), «Все про Україну» (У 2-х тт. К., 1998) і «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» (К., 2001), «Політична історія України. ХХ століття» (У 6-ти томах. К., 2002–2003), двотомної «Української дипломатичної енциклопедії» (К., 2004), п'ятитомної «Історії державної служби в Україні» (К., 2009), двотомного історико-економічного дослідження «Економічна історія України» (К., 2011), «Історія Криму в запитаннях та відповідях» (К., 2015), Національної доповіді «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії і сучасності» (К., 2020) та ін., а також у написанні першого українського посібника для закладів вищої освіти з історії Центрально-Східної Європи (Львів, 2001) і нового покоління навчальних посібників для шкіл України зі всесвітньої історії (Віднянський С.В. Всесвітня історія. Новітня історія: Навч. посіб. для 11 класу. К., 2000, 2001, 2003, 2004).

Важливим напрямом діяльності відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України є участь в організації і проведенні наукових конференцій, «круглих столів», симпозіумів тощо. У 2006 р., наприклад, відділ виступив організатором проведення розширеного засідання Вченої ради Інституту історії України НАН України на тему «Історична славістика в Україні: традиції, сучасний стан та перспективи дослідження» за участю провідних українських істориків-славістів. У 2014 р. спільними зусиллями співробітників відділу та Дипломатичної академії України при МЗС України було організовано та проведено «круглий стіл» на актуальну тему «Українська криза світової системи безпеки», який відбувся в Інституті історії України НАН України за участю понад 20 науковців. У 2015 р. спільно з відділом історії України періоду Другої світової війни проведено «круглий стіл» на тему «Кримська (Ялтинська) конференція 1945 р.: історичні уроки та актуальні проблеми світового устрою», у 2016 р. спільно з МЗС України та Одеською обласною державною адміністрацією – міжнародну наукову конференцію в Одесі «Дипломатичні архіви як історичне джерело», а спільно з Посольством Угорщини в Україні – «круглий стіл» на тему «Угорська революція 1956 року як прояв системної кризи і початок краху прорадянських

тоталітарних режимів», у 2017 р. спільно з МЗС України, Дипломатичною академією імені Геннадія Удовенка і Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв – міжнародну наукову конференцію «Сучасна українська дипломатія: шлях, тривалістю 100 років», а спільно з Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка, Дипломатичною академією України при МЗС України, Тернопільськими обласною державною адміністрацією і міською радою та Польським культурно-освітнім товариством у Тернополі – міжнародну наукову конференцію «Європа-Україна-Тернопільщина: міжнародні відносини, співпраця, безпека» (До Дня Європи в Україні), у 2019 р. спільно з Ужгородським національним університетом – міжнародну наукову конференцію «Карпатська Україна – незалежна держава» в Ужгороді та у 2021 р. – міжнародну наукову конференцію «Актуальні питання історії та міжнародних відносин» тощо.

Велике значення відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України надає відновленню й розвитку міжнародної наукової співпраці, участі в роботі і проведенню міжнародних наукових конференцій, спільних наукових досліджень із зарубіжними партнерами тощо. Зокрема, спільно з Інститутом суспільних наук Словацької академії наук проведено українсько-словацький науково-практичний семінар із питань становища й розвитку національних меншин в Україні і Словаччині (Ужгород, 1996), міжнародні наукові конференції «Україна і Словаччина на початку Другої світової війни: міфи, реалії, пам'ять» (Ужгород, 2016), «Розпад Австро-Угорської монархії та проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. До 100-річчя утворення ЧСР, УНР, ЗУНР та відродження Польської держави» (Київ, 2018), наукові конференції і симпозіуми з проблем історії та сучасного становища русинів-українців у Карпатському регіоні (Стара Лесна, СР), з Музеєм історії м. Сату-Маре (Румунія) та Ужгородським національним університетом – міжнародну наукову конференцію «Румунсько-українські відносини: історія і сучасність» (Сату-Маре, 1998), з Інститутом Т.Г. Масарика Академії наук Чеської Республіки – Першу українсько-чеську науково-теоретичну конференцію «Масариківські читання» (Київ, 1998), з Інститутом історії Угорської Академії Наук – міжнародні наукові конференції «Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення» (Київ, 2005) та «Незалежній Україні 25 років» (Будапешт, 2016), з Інститутом історичних досліджень Болгарської академії наук – міжнародні наукові конференції «Болгарія і Україна в історії Європи. До 100-річчя встановлення дипломатичних відносин між Болгарією та Україною» (Софія, 2018), «Україна і Болгарія: наукова співпраця заради взаєморозуміння» (Київ, 2019), «Балкани в міжнародних відносинах: від пізньої античності до епохи глобалізації» та «XX Кирило-

Мефодіївські читання», присвячені 175-річчю харківської болгаристики (спільно з Харківським національним університетом ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2021) тощо.

Відділ виступив ініціатором створення двосторонніх комісій істориків України й зарубіжних країн. Наприклад, завідувач відділу чл.-кор. НАН України С.В. Віднянський є головою української частини Комісії істориків України і Угорщини, заступником голови української частини Комісії істориків України і Словаччини, а також членом Українського комітету славістів і Національного комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи, д.і.н. І.Б. Матяш – головою української частини Комісії істориків України і Болгарії та членом української частини Комісії істориків України і Угорщини, а д.і.н. І.В. Жалоба – співголовою австрійсько-української Комісії істориків, а також головою правління Пан'європейського Союзу України і членом правління Міжнародної асоціації досліджень історії залізниць і Координаційної комісії Австрійсько-української асоціації. Розвитку міжнародної наукової співпраці сприяє і активна діяльність створеного у 2016 р. на базі відділу громадського об'єднання «Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин» (голова правління – д.і.н., проф. І.Б. Матяш, заступники – чл.-кор. НАН України С.В. Віднянський, д.і.н., проф. І.В. Жалоба).

Нарешті, відділом історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України здійснюється також велика робота з підготовки висококваліфікованих наукових кадрів із всесвітньої історії, зміцнення його науково-координуючої ролі з проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин в Україні. Про ефективність цієї праці свідчить зокрема той факт, що за останні 30 років у відділі були підготовлені й успішно захищені 44 дисертації, у тому числі 13 докторських – М.С. Держалюком (1993), О.В. Павлюченком (1993), В.В. Павленко (1996), С.В. Віднянським (1997), М.М. Вегешем (1998), М.І. Павленком (2000), І.І. Вовканичем (2001), М.П. Матьовкою (2002), А.Ю. Мартиновим (2008), Т.Г. Рендюком (2012), В.Ю. Годлевською (2014), Н.М. Буглай (2018). А.В. Грубінкою (2018) та 31 кандидатська – І.В. Євсеєнко (1996), А.Ю. Мартиновим (1997), К.Ю. Бацаком (1998), А.В. Шиловой (1998), В.Л. Самчук (1999), Т.С. Сергієнко (2003), Ельгуль Хасаном (2003), Т.Ф. Герасимчук (2005), С.В. Шабельцевим (2005), Є.А. Перепелицею (2007), В.В. Химинцем (2007), В.А. Степановим (2008), О.І. Гончаренком (2009), Н.М. Буглай (2009), І.І. Боровцем (2009), І.С. Стрикун (2010), Є.В. Донченко (2011), Л.В. Янчук (2011), В.О. Калінчик (2011), Ю.В. Коцій (2011), Е.І. Балогою (2013), Ю.В. Вяловою (2015), В.А. Вдовиченко (2016), О.М. Антиповою (2016), І.М. Крупеня (2017), М.В. Тюкаловим (2017), Г.М. Харлан (2018), О.С. Павленком (2018), М.Б. Юнгером (2018), Є.В. Сафар'янсом (2019), А.В. Тертичною (2021). Слід відзначити тематичну, хронологічну й географічну широту проблематики цих дисертаційних дослід-

жень, які, зокрема, торкаються актуальних питань новітньої історії Білорусії, Болгарії, Великої Британії, Іспанії, Італії, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Франції, Угорщини, Чехії, Югославії та навіть Малайзії.

Окрім того, згідно з рішенням ВАК України відділ свого часу був затверджений провідною установою для захистів кандидатських і докторських дисертацій із всесвітньої історії: з 1991 р., наприклад, відділ виступав провідною установою чи його наукові співробітники – офіційними опонентами при захистах понад 150 кандидатських і докторських дисертацій.

Загалом, попри існуючі на сьогодні проблеми, зокрема кадрові, організаційні та матеріальні, вчені відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України* підійшли до 85-літнього ювілею Інституту історії України НАН України і 75-річчя рідного відділу сповнені нових наукових планів та перспективних задумів і з бажанням своєю наполегливою повсякденною працею сприяти розвитку української історичної науки й розбудові незалежної України, щоби вона якнайшвидше посіла гідне місце у європейському та світовому співтоваристві.

¹ Інститут історії України НАН України. 1936-2006. Київ, 2006. С. 8.

² Інститут історії України Національної академії наук України. Документи і матеріали. 1936-1991: У 2-х книгах. Книга I. 1936-1947. Київ, 2011. С. 486-487.

³ Див.: Інститут історії України НАН України. 1936-2006. С. 138-139.

⁴ «Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Джерела. Київ, 2004. Т.1. С.514-515.

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. 349. № 941. Арк.6; Кравченко Г.П. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1958 р. *Український історичний журнал*. 1959. № 1. С. 159-160.

* За 75-річний період існування відділу в різні часи в ньому працювали понад 50 учених, у т. ч. академік НАН України А. М. Шлепаков, члени-кореспонденти НАН України Ф. П. Шевченко, В. І. Клоков, І. М. Мельникова, П. С. Сохань, доктори історичних наук Ю.О. Боев, М. М. Варварцев, Вас. М. Даниленко, М. С. Держалюк, І. Ф. Євсєєв, П.М. Калениченко, І. М. Кулинич, В. В. Павленко, О. В. Павлюченко, С. М. Пархомчук, І.А. Петерс, кандидати історичних наук С. К. Асатуров, К. Ю. Бацак, О. Д. Война, М.В. Грищенко, О. М. Дзюба, І. В. Євсєєнко, Т. І. Єременко, М. В. Знаменська, Т.В. Клиниченко, Є. В. Клоков, І. Т. Лісевич, Б. І. Лукач, Л.В. Меньшиков, В. У. Павелко, Є.А. Перепелиця, В. Ф. Репринцев, І. С. Стрикун, М. С. Тараненко, Н. О. Терентьєва, Ф.М. Шабульдо, О. В. Шевченко, А. В. Шилова, Г.О. Харлан.

Нині у відділі працюють 11 чол.: д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України С.В. Віднянський (завідувач відділу), головний науковий співробітник д.ю.н., проф., чл.-кор. НАН України В.М. Шаповал, провідні наукові співробітники д.і.н., проф. А.Ю. Мартинов і д.і.н., проф. І.Б. Матяш, старші наукові співробітники д.і.н., проф. І.В. Жалоба та кандидати історичних наук О.М. Горенко і О.А. Іваненко, наукові співробітники, кандидати історичних наук О.М. Антипова, Ю.В. В'ялова і В.В. Піскіжова та інженер І категорії Н.М. Рагуцька.

⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. 349. № 947. Арк.1.

⁷ П.М. Наукові зв'язки Інституту історії АН УРСР із зарубіжними істориками в 1957 р. *Український історичний журнал*. 1958. № 2. С. 152.

⁸ Кравченко Г.П. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1958 р. *Український історичний журнал*. 1959. № 1. С. 159-160.

⁹ Кравченко Г.П. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1959 р. *Український історичний журнал*. 1960. № 3. С. 167.

¹⁰ Ляшенко Л.Г. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1963 р. *Український історичний журнал*. 1964. № 2. С.152-153.

¹¹ П.С. П'ятий Міжнародний конгрес славістів. *Український історичний журнал*. 1964. № 1. С. 155-156.

¹² Клебанівська Н.М. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1965 р. *Український історичний журнал*. 1966. № 3. С. 152-154.

¹³ Клебанівська Н.М. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1966 р. *Український історичний журнал*. 1967. № 4. С. 149-151.

¹⁴ Степанович Є.П. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1969 р. *Український історичний журнал*. 1970. № 6. С. 152-154.

¹⁵ Ляшенко Л.Г. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1962 р. *Український історичний журнал*. 1963. № 3. С.153-154.

¹⁶ Степанович Є.П. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1969 р. *Український історичний журнал*. 1970. № 6. С.152-154.

¹⁷ Клебанівська Н.М. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1965 р. *Український історичний журнал*. 1966. № 3. С. 152-154.

¹⁸ Див.: Ляшенко Л.Г. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1962 р. *Український історичний журнал*. 1963. № 3. С. 153-154; Клебанівська Н.М. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1965 р. *Український історичний журнал*. 1966. № 3. С. 152-154.

¹⁹ Война О.Д. Успішний розвиток країн демократичного табору. Київ, 1954. 128 с.; Євсєєв І.Ф. Непорушна дружба народів соціалістичних держав – втілення ідей Великого Жовтня. Київ, 1957. 78 с.; Кулинич І.М. Революційний рух в країнах Центральної і Південно-Східної Європи під впливом Жовтневої революції. Київ, 1957; Його ж. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900-1914 рр.). Київ, 1963. 216 с.; Його ж. Поет і трагік: Іст.-літ. нарис дружби великих митців – Тараса Шевченка і Айра Олдріджа. Київ, 1964. 70 с.; Його ж. Українсько-німецькі історичні зв'язки. Київ, 1969. 276 с.; Пархомчук С.М. Румунський народ у боротьбі за соціалізм. Київ, 1959. 112 с.; Його ж. Народження нової Румунії: Антифашистський рух і перемога народної демократії в Румунії (1941-1945 рр.). Київ, 1961. 268 с.; Петерс І.А. Співдружність чехословацького і радянського народів у боротьбі проти фашизму в роки Другої світової війни. Київ, 1959. 214 с.; Його ж. Чехословацько-советские отношения (1918-1934). Київ, 1965. 344 с.; Клоков В.И. Борьба народов славянских стран против фашистских поработителей (1939-1945 гг.). Киев, 1961. 430 с.; Мельникова И.Н. Классовая борьба в Чехословакии в 1924-1929 гг. Москва, 1962. 442 с.; Сохань П.С. Пламенный революционер: Жизнь и революционная деятельность Георгия Димитрова. Киев, 1962. 214 с.; Його ж. Вогонь вічної дружби. Київ, 1966. 113 с.; Його ж. Социалистический интернационализм в действии: Украинская ССР в советско-болгарском экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве. 1945-1965 гг. Киев, 1969. 328 с.;

Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні (1917-1920). АН УРСР, Ін-т історії; Редкол.: І.М. Мельникова (відп. ред.) та ін. Київ, 1967. 344 с.; Павелко В.У. Здружені у віках: Українсько-чехословацькі культурні зв'язки. Київ, 1969. 44 с.; Українсько-угорські історичні зв'язки. АН УРСР, Ін-т історії. Редкол.: Ф.П. Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1964. 250 с.

²⁰ Украинская ССР и зарубежные социалистические страны. АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И.А. Гуржий, И.Н. Мельникова и др. Киев: Наук. думка, 1965. 412 с.

²¹ На магістралях дружби і братерства: Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966-1970 рр. АН УРСР, Ін-т історії; Редкол.: І.М. Мельникова (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1974. 389 с.

²² За дружбу з країною Великого Жовтня: Діяльність товариств дружби з СРСР в європейських соціалістичних країнах. АН УРСР. Ін-т історії; І.М. Мельникова (відп. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1977. 468 с.; Деятельность обществ дружбы с СССР в странах социалистического содружества. АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И.Н. Мельникова (отв. Ред.) и др. Киев: Наук. Думка, 1987. 237 с.

²³ Порожденные социалистическим интернационализмом: Дружественные связи и сотрудничество породненных областей и городов УССР и братских стран социализма. АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И.Н. Мельникова (отв. ред.) и др. Киев: Наук. думка, 1980. 289 с.; Сотрудничество общественных организаций стран социализма. АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И.Н. Мельникова (отв. ред.) и др. Киев: Наук. думка, 1983. 268 с.

²⁴ Див.: Калениченко П.М. Великий Жовтень і революційний рух у Польщі (листопад 1917 – жовтень 1919 р.). Київ, 1971. 344 с.; Його ж. Брати по класу – брати по зброї: Участь польських інтернаціоналістів у боротьбі за владу Рад на Україні. 1917-1920 роки. Київ, 1973. 199 с.; Мельникова І.М., Співак Б.І. Гартована в боротьбі: До 50-річчя Комуністичної партії Чехословаччини. Київ, 1971. 48 с.; Петерс І.А. ССРСР, Чехословакия, європейская політика накануне Мюнхена. Киев, 1971. 192 с.; Його ж. Внешняя политика Чехословакии (1945-1960). Киев., 1976. 216 с.; Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві (1945-1970 рр.). АН УРСР, Ін-т історії; І.М. Гранчак (відп. ред.). Київ: Наук. думка, 1972. 290 с.; Павелко В.У. Дружба народів – дружба культур: Українська РСР у радянсько-чехословацькому культурному співробітництві. 1945-1970. Київ, 1973. 186 с.; Знаменская М.В. Дружба миллионов. Киев, 1974. 111 с.; Кулинич І.М. Перша на німецькій землі. Київ, 1974. 127 с.; Його ж. Німецька Демократична Республіка в співдружності країн соціалізму. Київ, 1976. 272 с.; Його ж. Трасса братского сотрудничества. Киев, 1980. 184 с.; Його ж. Рабочий класс Германской Демократической Республики – ведущая сила в строительстве социалистического общества. Киев, 1982. 286 с.; Його ж. Син свого класу. Київ, 1986. 135 с.; Лукач Б.И. Союз рабочего класса и крестьянства в социалистической Венгрии (1957-1970). Киев, 1974. 176 с.; Пруниця С.Ю., Хланта О.В. Борьба за победу пролетарского интернационализма в чехословацком рабочем русле (1918-1938 рр.). Київ, 1974. 238 с.; Культурное строительство в европейских странах социализма: Сб. ст. АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И.Н. Мельникова (отв. ред.) и др. Киев: Наук. думка, 1975. 286 с.; Мельникова І.М., Пруниця С.Ю. Соціалістична Чехословаччина. Київ, 1976. 126 с.; Сохань П.С. Очерки истории украинско-болгарских связей. Киев, 1976. 291 с.; Його ж. Георгій Димитров і Україна. Київ, 1982. 106 с.; Його ж. Народная Республика Болгария в содружестве стран социализма. Киев, 1984. 288 с.; Павленко В.В. Солидарность трудящихся Украинской ССР с революционной борьбой рабочих и крестьян Болгарии. 1923-1934 гг. Киев, 1977. 140 с.; Віднянський С.В. Консолидація профсоюзного руху в Чехословакиї 1969-1975. Киев, 1979. 209 с.; Його ж.

Научные и культурные связи киевлян с коллективами стран социалистического содружества. Киев, 1982. 22 с.; Його ж. Інтернаціональне змагання трудових колективів УРСР та братніх соціалістичних країн. Київ, 1983. 48 с.; Його ж. Братерство в праці. Київ, 1986. 47 с.; Його ж. Інтернаціональне сближение рабочего класса стран социалистического содружества. Киев, 1989. 352 с.; Илку Ф.П. Победа социализма в венгерской деревне. Киев, 1979. 108 с.; Укрепление братской дружбы и сотрудничества стран социалистического содружества. АН УССР, Ин-т истории. Редкол.: И.Н. Мельникова (отв. ред.) и др. Киев: Наук. думка, 1981. 303 с.; Калениченко П.М., Колесник В.П. Граница дружбы и мира: О советско-польском приграничном сотрудничестве. 1956-1979. Львов, 1980. 159 с.; Кулинич И.М., Виднянский С.В. Киев и города-побратимы. Киев, 1981. 24 с.; Варварцев Н.Н. Украина в российско-итальянских общественных и культурных связях (первая половина XIX в.). Киев, 1986. 203 с.; Лісевич І.Т. Культурне будівництво в народній Польщі. 1944-1948. Київ, 1986. 206 с.; Даниленко Вас. М. Сотрудничество СФРЮ со странами-членами СЭВ. Киев, 1987. 112 с.; Павлюченко О.В. Россия и Сербия 1888-1903: (дипломатические отношения, общественные связи). Киев, 1987. 130 с.; Сохань П.С., Даниленко Вас. М. Украинская ССР в научно-техническом сотрудничестве стран социализма. 1945-1970. Киев, 1988. 245 с.; Клиниченко Т.В. Венгерское село: Экономика, быт, культура. 60-80-е годы. Киев, 1989. 154 с.; Мельникова І.М., Віднянський С.В. ЧССР: Впевнена хода соціалізму. Київ, 1989. 134 с.; Культурные и общественные связи Украины со странами Европы: Сб. науч. тр. АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Н.Н. Варварцев (отв. ред.) и др. Киев: Наук. думка, 1990. 224 с.

²⁵ Українсько-чехословацкіє інтернаціональніє зв'язки: Сб. науч. тр. АН УССР. Ин-т истории; ЧАН. Чехословацко-советский ин-т; Редкол.: И.Н. Мельникова, Ч. Аморт (отв. ред.) и др. Киев: Наук. думка, 1989. 264 с.

²⁶ Летопись важнейших событий советско-болгарских отношений дружбы и сотрудничества. 1944-1980. АН УССР, Ин-т истории; Отв. ред. П.С. Сохань. Киев: Наук. думка, 1981. 182 с.; Летопись важнейших событий советско-кубинской дружбы и сотрудничества. 1959-1985. АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. И.Н. Мельникова. Сост. М.В. Грищенко. Киев: Наук. думка, 1987. 137 с. та ін.

²⁷ Див.: Мельникова І.Н., Кулинич И.М., Калениченко П.М. Культурное сотрудничество славянских стран на современном этапе. Доклад на VIII Международном съезде славистов (Загреб – Любляна, сентябрь 1978 г.). Киев: Наук. думка, 1978. 34 с.; Украина во взаимосвязях славянских народов: К IX Международному съезду славистов: Сб. науч. тр. АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. П.С. Сохань. Киев: Наук. думка, 1983. 189 с.; X Міжнародний з'їзд славістів, Софія, верес. 1988 р. Історія, культура. Фольклор та етнографія слов'янських народів: Доп. АН УРСР. Укр. ком. славістів та ін. Редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1988. 256 с.

²⁸ Див.: Інститут історії України НАН України. 1936-2006. С. 142.

²⁹ Див.: Докашенко Г.П. Міжнародні зв'язки України в доробку сучасних вітчизняних істориків. *Український історичний журнал*. 2005. №5. С.166-173; Черніков І. Шляхом набуття зрілості і творчого зростання. Історіографічний огляд. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2009. Вип.18. С.301-317.

³⁰ Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Київ, 2009-2016. Вип.1-6.

³¹ Див.: Іваненко О. Україна в міжнародних відносинах: історична спадкоємність і нові обрії. *Україна дипломатична*. Київ, 2016. Вип.17. С.959-964.

³² Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003). Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Генеза, 2004.

616 с.; Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004-2007). Авторський колектив: С.В. Віднянський, О.М. Горенко, А.Ю. Мартинов (відп. ред.), В.В. Піскіжова. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. 394 с.; Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008-2013). Авторський колектив: С.В. Віднянський, О.М. Горенко, А.Ю. Мартинов (відп. ред.), В.В. Піскіжова. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 378 с.; Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2014-2016). Авторський колектив: С.В. Віднянський, О.М. Горенко, А.Ю. Мартинов (відп. ред.), В.В. Піскіжова, Г.О. Харлан. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 319 с.; Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2017-2019). Автор вступної статті та упорядник А.Ю. Мартинов, відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 310 с.

³³ Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси: монографія. За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.

REFERENCES

1. *Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 1936-2006.* (2006). Kyiv [in Ukrainian].
2. *Instytut istorii Ukrainy Natsional'noi akademii nauk Ukrainy. Dokumenty i materialy. 1936-1991.* (2011). (Vols.1-2). Kyiv [in Ukrainian].
3. *Istynu vstanovliuie sud istorii. Zbirnyk na poshanu Fedora Pavlovycha Shevchenka. Dzhherela.* (2004). (Vol.1). Kyiv [in Ukrainian].
4. Martynov, A.Yu. (2020). *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2017-2019).* S.V. Vidnyanskyj (Ed.). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
5. *Ukraina v istorii Yevropy XIX – pochatku XXI st.: istorychni narysy: monohrafiia.* (2020). S.V. Vidnyanskyj (Ed.) Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. *Ukraina v mizhnarodnykh vidnosynakh. Entsyklopedychnyj slovnyk-dovidnyk.* (2009-2016). (Vols.1-6). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Vidnyanskyj, S.V., Horenko, O.M., Martynov, A.Yu., & Piskizhova, V.V. (2014). *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2004-2007).* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
8. Vidnyanskyj, S.V., Horenko, O.M., Martynov, A.Yu., & Piskizhova, V.V. (2015). *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2008-2013).* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
9. Vidnyanskyj, S.V., Horenko, O.M., Martynov, A.Yu., Piskizhova, V.V., & Kharlan, H.O. (2017). *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2014-2016).* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
10. *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (1991-2003).* (2004). S.V. Vidnyanskyj (Ed.). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].